

PRINCIPI MODERNIH TELEKOMUNIKACIJA (SI2PMT)

*Elektrotehnički fakultet
Katedra za telekomunikacije
Beograd, 2011/2012.*

-III-

Linearni sistemi

Sistemi za prenos signala

- * **Sistem** je opšti naziv za entitet sastavljen od međusobno povezanih uređaja, u kome se obavlja transformacija ulaznog signala u signal na izlazu iz sistema.
- * Ulazni i izlazni signal po pravilu su *funkcije vremena*, mada mogu da budu i funkcije drugih argumenata.
- * **Podela**
  - **Linearni**
    - Signal na izlazu je linearna transformacija ulaznog signala.
      - homogenost $f[kx(t)] = kf[x(t)]$;
      - aditivnost $f[x_1(t) + x_2(t)] = f[x_1(t)] + f[x_2(t)]$.
    - Linearnost dozvoljava da se odziv sistema predstavi kao suma špojedinanih odziva na pobudu pojedinačnim komponentama (sabircima!) pobudnog signala.
  - **Nelinearni**
    - Ne zadovoljavaju gornje uslove.

Osobine sistema

- * **Izvor nema memoriju** ako signal u trenutku t zavisi samo od ulaznog signala u trenutku t (ne zavisi od prethodnih trenutaka).
- * **Vremenska invarijantnost**
$$F[x(t)] = y(t) \rightarrow F[x(t-\tau)] = y(t-\tau)$$

Ako je na ulazu u linearan vremenski invarijantan sistem prisutana (kompleksna) pobuda na samo jednoj učestanosti, na izlazu se pojavljuje odziv na istoj toj učestanosti (samo na njioj!)
- * **Kauzalnost** – odziv u posmatranom trenutku ne zavisi od odziva u prethodnim trenucima, uključujući tu i tekući.
- * **Stabilnost** – ako konačna pobuda proizvodi konačan odziv.

Uvod u linearne sisteme – signal pobude

- * Ako na ulazu sistema za prenos postoji nekakav signal $x(t)$, on se naziva **pobuda**.

- Pobuda se može predstaviti kao zbir prostoperiodičnih komponenti.

$$x(t) = \sum_i x_i(t)$$

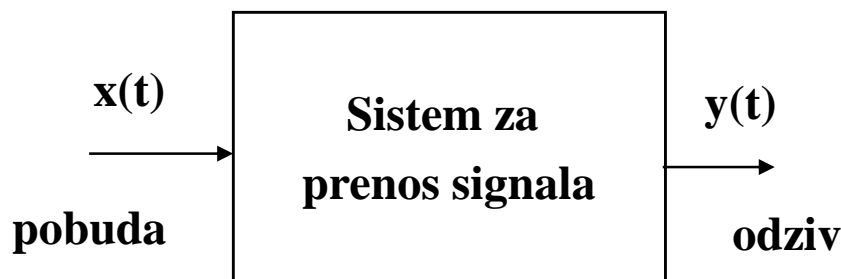
- Svaka prostoperiodična komponenta je oblika

$$x_i(t) = X_i \cos(2\pi f_i t + \theta_i)$$

- * Signal $y(t)$ koji se pojavi na njegovom izlazu je tada **odziv**.

- Odziv se, kao i svaki drugi signal, takođe rastaviti na nekakve prostoperiodične komponente (u opštem slučaju broj ovih komponenti i njihove učestanosti ne moraju biti iste kao kod pobudnog signala).

- * Sistem za prenos se tada posmatra kao crna kutija (*black box*) koja je **potpuno opisana pobudom i odzivom**.

Uvod u linearne sisteme – vremenski domen

* Za linearne vremenski varijantne sisteme važi:

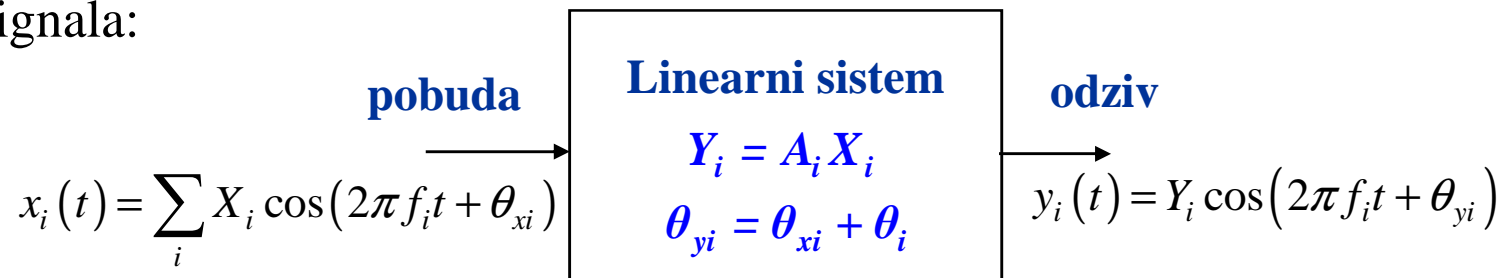
- Ako pobudi $x(t)$ odgovara odziv $y(t)$, tada pojačanoj i zakašnjenjnoj verziji pobude odgovara odziv pojačan i zakašnjen za istu vrednost kao u slučaju signala pobude

$$x(t) \rightarrow y(t) \Rightarrow Ax(t-t_0) \rightarrow Ay(t-t_0)$$

- Kod linearnih sistema prenosa pobudi prostoperiodičnim signalom na jednoj učestanosti odgovara takođe prostoperiodični signal na istoj učestanosti (u opštem slučaju, sa promenjenom amplitudom i početnim faznim stavom)

$$x_i(t) = X_i \cos(\omega_i t + \theta_{xi}) \rightarrow y_i(t) = Y_i \cos(\omega_i t + \theta_{yi})$$

- Pošto je pobuda složena, odziv se može napisati kao zbir prostoperiodičnih komponenti koje imaju iste učestanosti kao komponente pobudnog signala:

Primer linearnog sistema

- * **Za linearne vremenski varijantne sisteme važi:**

- Ako pobudi $x(t)$ odgovara odziv $y(t)$, tada pojačanoj i zakašnjenj verziji pobude odgovara odziv pojačan i zakašnjen za istu vrednost kao u slučaju signala pobude

- * **Primer sa prošlog časa:**

$$x(t)=0.2*\sin(2*\pi*100*t)+\sin(2*\pi*200*t)+0.7*\sin(2*\pi*50*t)$$

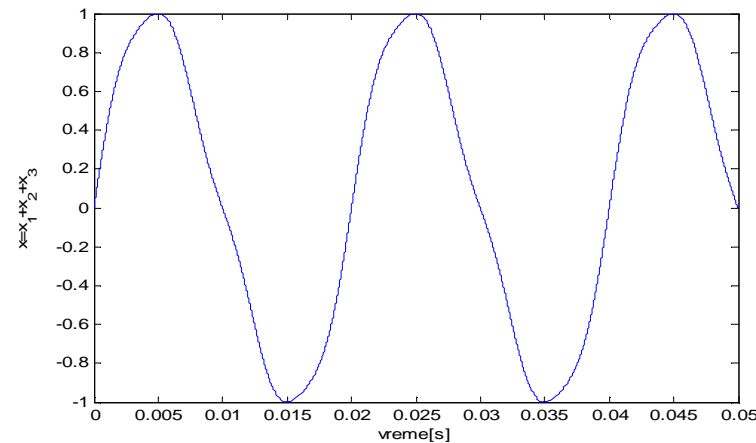
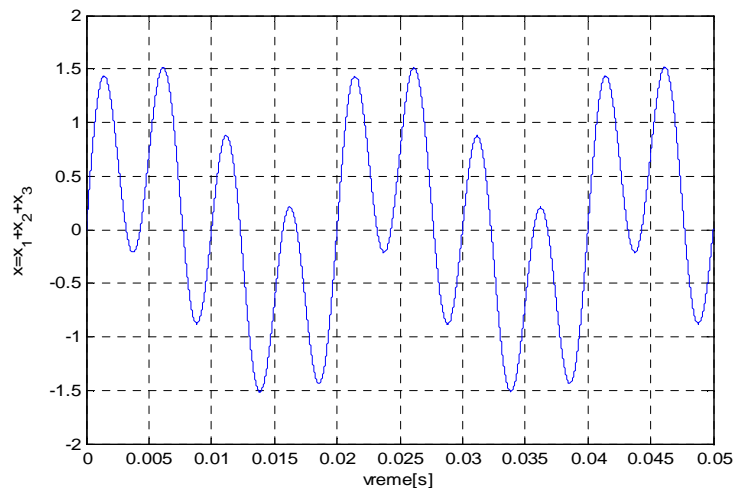
$$y(t)=0.2*\sin(2*\pi*100*t)+0.1*\sin(2*\pi*200*t)+1*\sin(2*\pi*50*t)$$

- * **Pojaćanje na pojedinim učestanostima**

$A(50\text{Hz})=1/0.7=1.4286$ – pojaćanje komponente na niskim učestanostima

$A(100\text{Hz})=0.2/0.2=1$ – nema promene amplitude/snage na učestanosti 100Hz

$A(200\text{Hz})=0.1/1=0.1$ – amplituda komponente oslabljena 10 puta (snaga 100 puta)

Zapis pojačanja/slabljenja u decibelima

- * Ako je pojačanje amplitude A (apsolutna vrednost), tada je pojačanje snage signala $A_p=A^2$, slabljenje je $1/A$ a slabljenje snage $1/A^2$ pa je:

- Pojačanje u decibelima: $a=20\log_{10}(A) [\text{dB}]=10\log_{10}(A_p) [\text{dB}]$
- Slabljenje u decibelima: $a_t=-20\log_{10}(A) [\text{dB}]=-10\log_{10}(A_p) [\text{dB}]$

- * Prethodni primer

$$A(50\text{Hz})=1.43, A_p(50\text{Hz})=2.05 \rightarrow a=3.11\text{dB}>0$$

$$A(100\text{Hz})=1, A_p(100\text{Hz})=1 \rightarrow a=0$$

$$A(200\text{Hz})=0.1, A_p(200\text{Hz})=0.01 \rightarrow a=-20\text{dB}<0$$

- * Kada je pojačanje veće od jedan (signal je zaista pojačan), vrednost u decibelima je veća od nule a kada je pojačanje manje od jedan (signal je oslabljen), vrednost u decibelima je manja od nule. Za slabljenje važi obrnuto pravilo.

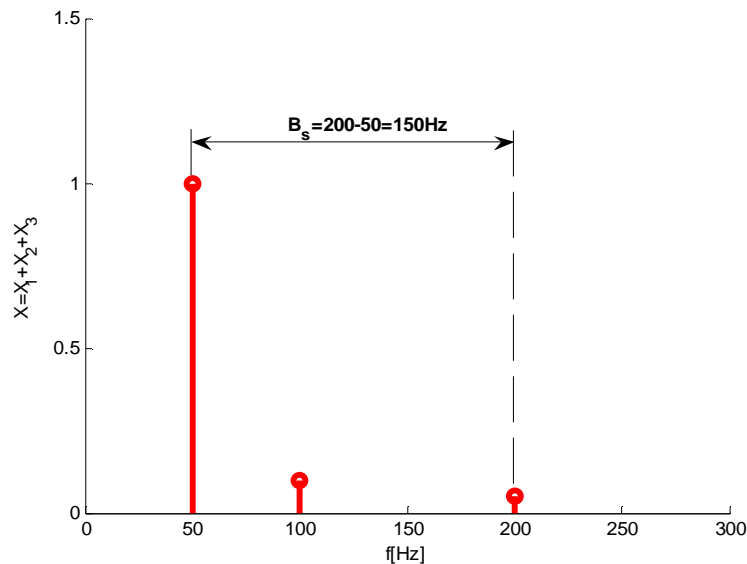
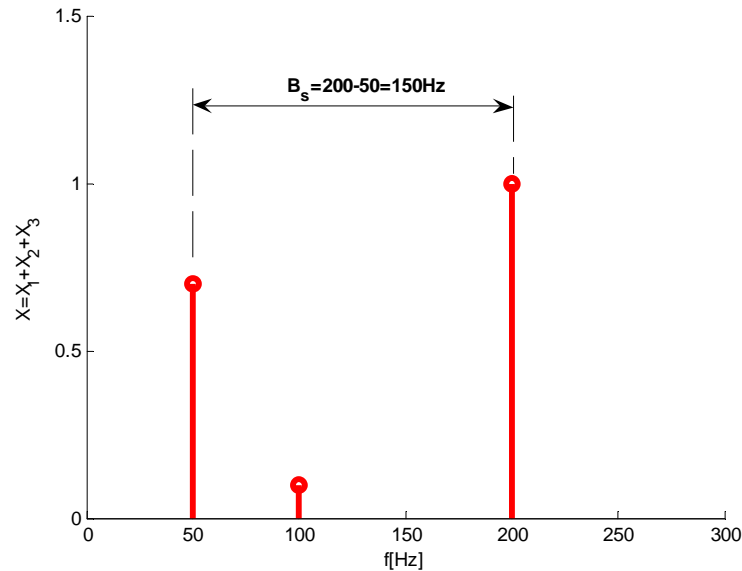
- * Tipične vrednosti:

- * $A_p=2 \Rightarrow a=3\text{dB}$, $A_p=4 (A=2) \Rightarrow a=6\text{dB} (a_t=-6\text{dB})$
- * $A_p=.5 \Rightarrow a=-3\text{dB}$, $A_p=.25 (A=0.5) \Rightarrow a=-6\text{dB} (a_t=6\text{dB})$
- * $A_p=10 \Rightarrow a=10\text{dB}$, $A_p=100 (A=10) \Rightarrow a=20\text{dB} (a_t=-20\text{dB})$
- * $A_p=0.1 \Rightarrow a=-10\text{dB}$, $A_p=0.01 (A=0.1) \Rightarrow a=-20\text{dB} (a_t=20\text{dB})$

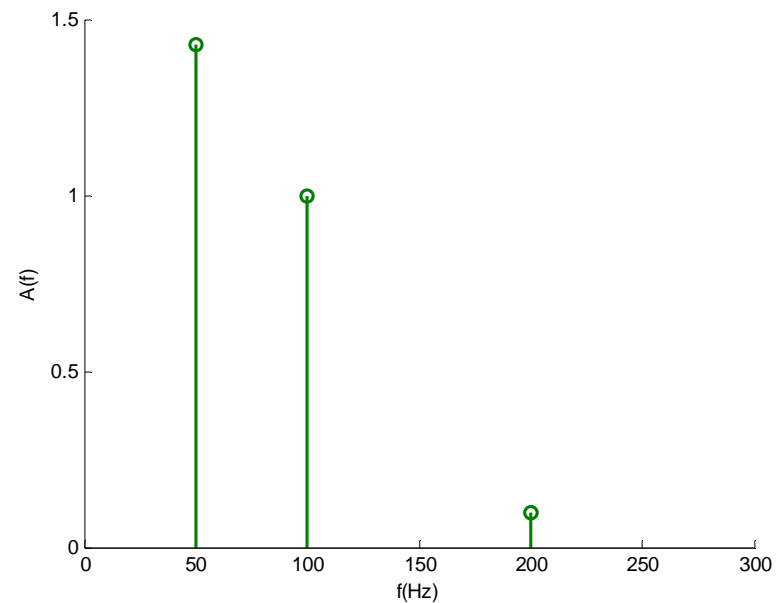
Uvod u linearne sisteme - spektar

- * Ako **spektar signala pobude** ima komponente na učestanostima $f_1, f_2, \dots, f_N$, tada se komponente u spektru signala odziva mogu pojaviti samo na ovim istim učestanostima!
- * Za svaku komponentu u spektru (na učestanosti f_i) može se odrediti pojačanje i promena faznog stava koje unosi sistem za prenos, da bi se od pobudnog signala dobio signal koji predstavlja odziv.
- * Unapred se ne zna da li će na ulaz sistema biti doveden periodičan signal (diskretan spektar - komponente na samo nekim učestanostima) ili aperiodičan signal (kontinualan spektar - komponente na svim učestanostima)
- * Zato treba odrediti pojačanje i promenu faze na bilo kojoj učestanosti f
  - * Pojačanje linearnog sistema na učestanosti f obeležava se sa $A(f)$ i definiše kao odnos amplituda komponenata odziva i pobude koje se nalaze na toj učestanosti tj. $A(f) = Y(f)/X(f)$.
  - * Fazni pomeraj koji unosi linearni sistem na učestanosti f obeležava se sa $\theta(f)$ i definiše kao odnos amplituda komponenata odziva i pobude koje se nalaze na toj učestanosti tj. $\theta(f) = \theta_y(f) - \theta_x(f)$.

Primer linearnog sistema

- * Sve ovo se mnogo lakše vidi ako se uporede spektri signala na ulazu i izlazu sistema.
- * U ovom slučaju nije bilo promene faznog stava pa fazna karakteristika nije ni prikazana.
- * Ovako se dobija pojačanje sistema na onim učestanostima na kojim postoje komponente signala sa ulaza. Koliko je pojačanje na drugim učestanostima?

Veza spektara signala na ulazu i izlazu linearnog sistema

* Periodični signali:

$$x(t) = \sum_{n=-\infty}^{\infty} X_n e^{jn(2\pi f_0)t} \rightarrow y(t) = \sum_{n=-\infty}^{\infty} A(nf_0) e^{\theta(nf_0)} X_n e^{jn(2\pi f_0)t}$$

$$Y_n = A(nf_0) e^{\theta(nf_0)} X_n$$

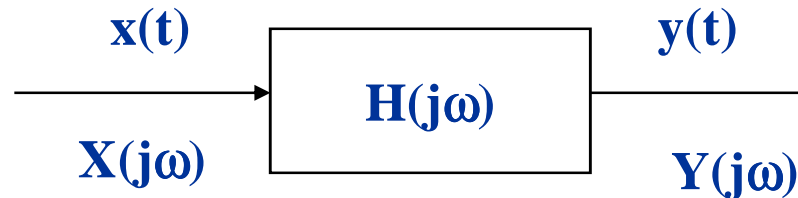
* Aperiodični signali:

$$x(t) = \int_{-\infty}^{+\infty} X(jf) e^{jft} df \rightarrow y(t) = \int_{-\infty}^{+\infty} Y(jf) e^{jft} df$$

$$Y(jf) = A(f) e^{\theta(f)} X(jf)$$

Prenosna funkcija linearnog sistema

- * Oblik spektra:

- * Ako se **prenosna funkcija** linearnog sistema označi sa $H(jf)$, tada se može pisati izraz:

$$Y(jf) = H(jf)X(jf)$$

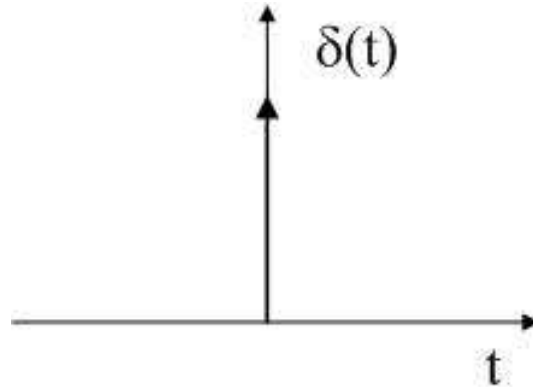
- * Prenosna funkcija sistema može se rastaviti na amplitudsku i faznu karakteristiku ($A(f)$ određuje pojačanje a $\theta(f)$ promenu faze pobudne komponente na proizvoljnoj učestanosti f)

$$H(jf) = A(f)e^{j\theta(f)}$$

- * Prenosna funkcija je isključivo karakteristika sistema za prenos i ni na koji način ne zavisi od pobude ili odziva!
  - Ipak, ona se ne može odrediti ako na ulazu nemamo nikakvu pobudu!
  - Kakva pobuda je optimalna (poželjno da to bude aperiodičan signal)?

Delta impuls

- * Impuls izuzetno kratkog trajanja i teorijski beskonačno velike amplitude, ali tako da njegova površina ima jediničnu vrednost.

$$\int_{-\infty}^{\infty} \delta(t) dt = 1$$

- * Furijeova transformacija funkcije $\delta(t)$ jednaka je konstanti, koja pritom ima jediničnu vrednost.
- * Zato je spektar Delta impulsa (aperiodičan signal) kontinualan i definisan na svim učestanostima.
  - * Pritom je amplitudski spektar jednak jedinici a na svakoj učestanosti je početni fazni stav jednak nuli.
  - * Spektar Delta impulsa je kontinualan, ravan i beskonačno širok!

$$\Delta(j\omega) = \int_{-\infty}^{\infty} \delta(t) e^{-j\omega t} dt = 1$$

Impulsni odziv linearnog sistema

- * **Impulsni odziv** predstavlja odziv sistema na pobudu delta impulsom:

- * Spektar signala na izlazu je tada jednak prenosnoj funkciji:

$$Y(jf) = X(jf)H(jf) = \Delta(jf)H(jf) = H(jf)$$

- Ako se na ulaz sistema dovede Delta impuls a na izlaz priključi spektralni analizator, na njemu možemo očitati prenosnu funkciju sistema.
  - Sličan rezultat se dobija ako se na ulaz dovede pravougaoni impuls kratkog trajanja.
- * Izraz za impulsni odziv zavisi samo od prenosne funkcije:
  - Ako se na ulaz sistema dovede Delta impuls a na izlaz priključi osciloskop (jednostavniji uređaj!), na njemu možemo očitati impulsni odziv sistema.
  - Furijeovom transformacijom impulsnog odziva može se dobiti $H(jf)$ i obrnuto:

$$h(t) = \frac{1}{2\pi} \int_{-\infty}^{\infty} H(j\omega) e^{j\omega t} d\omega = \int_{-\infty}^{\infty} H(jf) e^{jft} df$$

Kako opisati signal na izlazu?

* **Spektar signala na izlazu** sistema za prenos jednak je proizvodu spektra ulaznog signala i prenosne funkcije

- Da bi ga odredili treba poznavati spektar signala na ulazu (karakteristika signala koji se prenosi) i prenosnu funkciju (karakteristika sistema za prenos).

$$Y(jf) = X(jf)H(jf)$$

* **Signal na izlazu sistema** za prenos jednak je konvoluciji ulaznog signala i impulsnog odziva

- Da bi odredili vremenski oblik izlaznog signala treba poznavati vremenski oblik ulaznog signala koji treba preneti i impulsni odziv sistema (karakteristika sistema za prenos).

$$y(t) = \int_{-\infty}^{\infty} x(\tau)h(t-\tau)d\tau = \int_{-\infty}^{\infty} h(\tau)x(t-\tau)d\tau$$

Idealan sistem za prenos (vremenski domen)

- * Signal sa ulaza ne sme biti izobličen, tj. u veoma sličnom obliku treba da se pojavi na izlazu:
  - Amplituda mu je promenjena (pojačanje ne mora biti jedinično, dovoljno je da je konstantno tj. isto na svakoj učestanosti);
  - Zakašnjen je u vremenu (kašnjenje ne mora biti nula, tj. odziv se ne mora pojaviti u istom trenutku kada i pobuda).

$$y(t) = Ax(t - t_0)$$

Idealan sistem za prenos (frekvencijski domen)

* Spektar signala na izlazu je tada

$$\begin{aligned} Y(j\omega) &= \int_{-\infty}^{\infty} Ax(t-t_0)e^{-j\omega t} dt = \int_{-\infty}^{\infty} Ax(\tau)e^{-j\omega(t_0+\tau)} d\tau \\ &= Ae^{-j\omega t_0} \int_{-\infty}^{\infty} x(\tau)e^{-j\omega\tau} d\tau = Ae^{-j\omega t_0} X(j\omega) \end{aligned}$$

* Prenosna funkcija idealnog sistema:

- Pojaćanje je konstantno na svim učestanostima;
- Fazna karakteristika je linearna funkcija učestanosti.
- Konstanta t_0 koja određuje nagib krive fazne karakteristike naziva se **grupno kašnjenje**!

$$H(j\omega) = \frac{Y(j\omega)}{X(j\omega)} = Ae^{-j\omega t_0}$$

$$\begin{aligned} A(\omega) &= A = \text{const.} \\ \theta(\omega) &= -\omega t_0 \pm n\pi \end{aligned}$$

Idealan sistem za prenos - primer

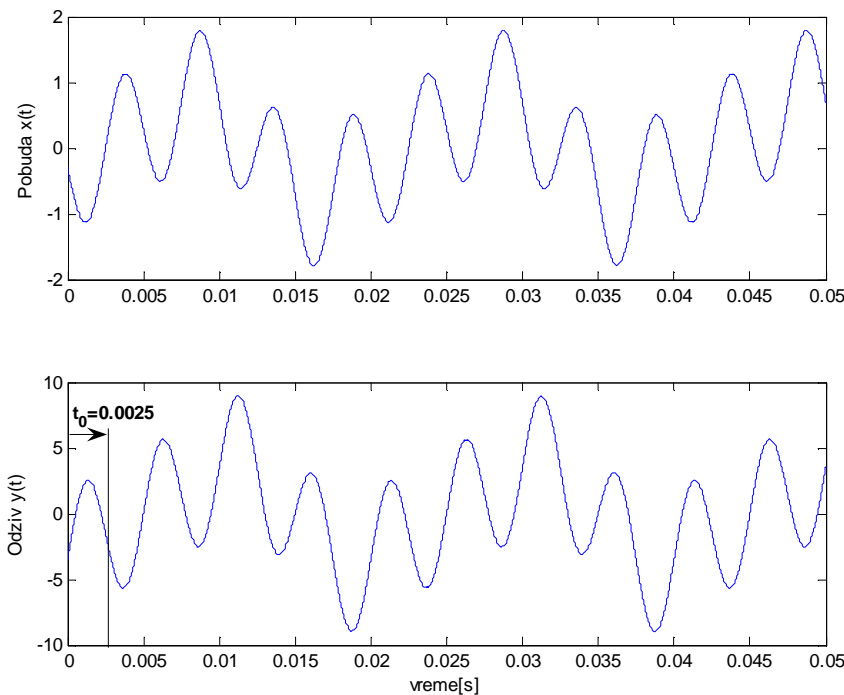
* Primer sa prošlog časa:

$$x(t) = 0.2 \cdot \sin(2 \cdot \pi \cdot 100 \cdot t) + \sin(2 \cdot \pi \cdot 200 \cdot t) + 0.7 \cdot \sin(2 \cdot \pi \cdot 50 \cdot t)$$

$$y(t) = \sin(2 \cdot \pi \cdot 100 \cdot t - \pi/2) + 5 \cdot \sin(2 \cdot \pi \cdot 200 \cdot t - \pi) + 3.5 \cdot \sin(2 \cdot \pi \cdot 50 \cdot t - \pi/4)$$

* Pojačanje na pojedinim učestanostima

- amplituda svake komponente pojačana 5 puta - $A(50\text{Hz}) = A(100\text{Hz}) = A(200\text{Hz}) = 5$
- fazni stav svake komponente smanjuje se za $\pi/4 \cdot (f[\text{Hz}]/50) = 2\pi \cdot f[\text{Hz}] / 400$ pa je grupno kašnjenje u ovom slučaju $t_0 = 1/400 = 0.0025\text{s}$.

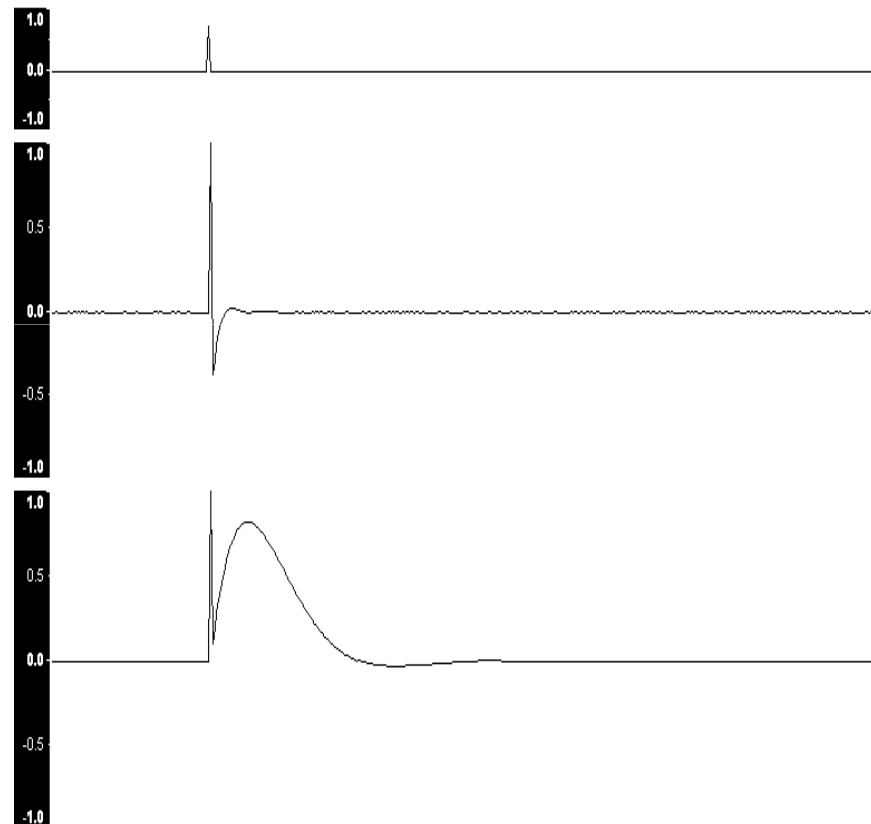

Realan sistem za prenos

* Da bi sistem za prenos bio idealan:

- **Amplitudska karakteristika funkcije prenosa mora biti ravna na svim učestanostima** (ovo dovodi do iste promene amplitude svih spektralnih komponenti signala koji se prenosi!).
- **Fazna karakteristika funkcije prenosa mora biti linearna na svim učestanostima** (što dovodi samo do kašnjenja signala na izlazu sistema u poređenju sa onim na ulazu!).
- Kada se na ulazu pojavi Delta impuls, na izlazu bi trebalo da se pojavi pojačan/oslabljen i zakašnjen za t_0 (ali ne i razliven) Delta impuls.

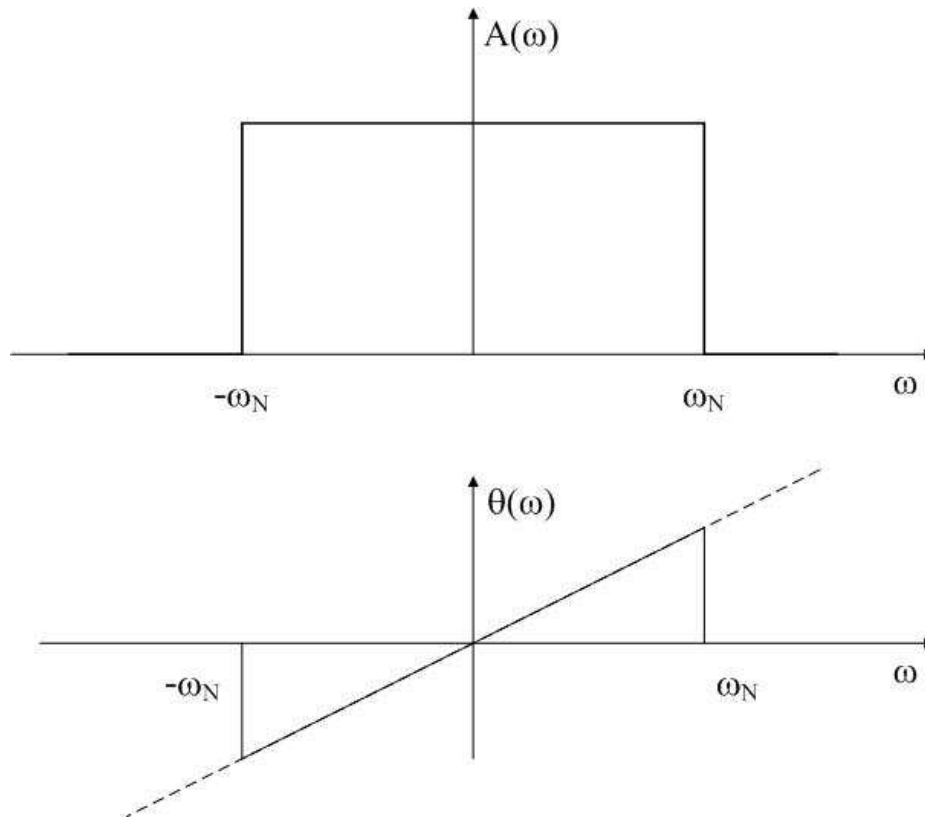
● Realan sistem (pobuda i impulsni odziv tipičnog audio sistema):

Filtar propusnik niskih učestanosti (NF filter)

* **NF filter** propušta samo deo spektra signala sa ulaza koji se nalazi iznad granične učestanosti f_N (tj. kružne granične učestanosti $\omega_N = 2\pi f_N$)

- Naziva se i LP filter (*low pass filter*).
- Kada $\omega_N \rightarrow \infty$, filter postaje idealan sistem prenosa.

$$H(j\omega) = Ae^{-j\omega t_0}, \quad |\omega| \leq \omega_N$$
$$H(j\omega) = 0, \quad |\omega| > \omega_N$$

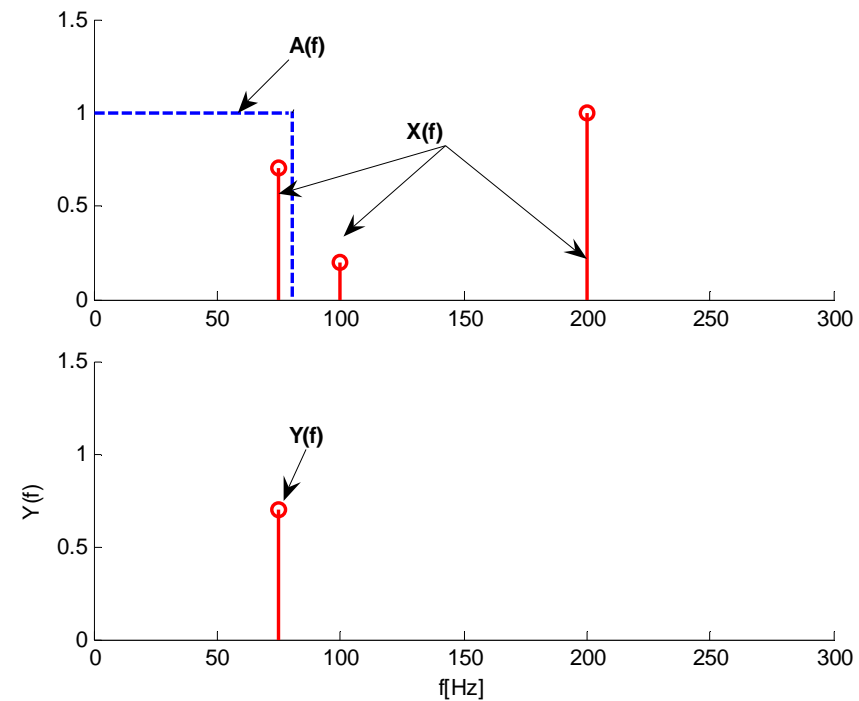
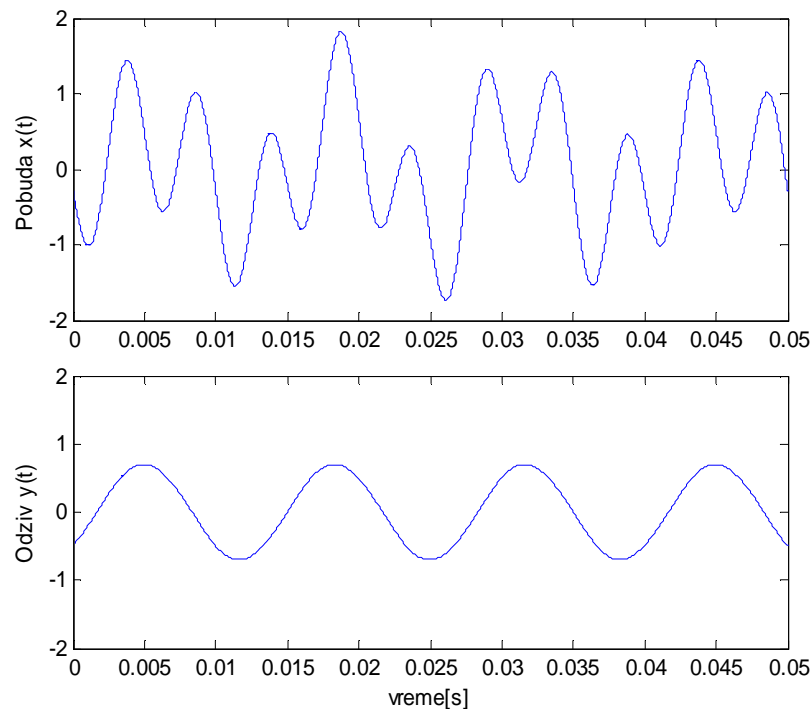
Idealni NF filter – primer 1

* Primer sa prošlog časa

$$x(t) = 0.2 \cdot \cos(2\pi \cdot 100t) + \cos(2\pi \cdot 200t + \pi/2) + 0.7 \cdot \cos(2\pi \cdot 75t + 5\pi/4)$$

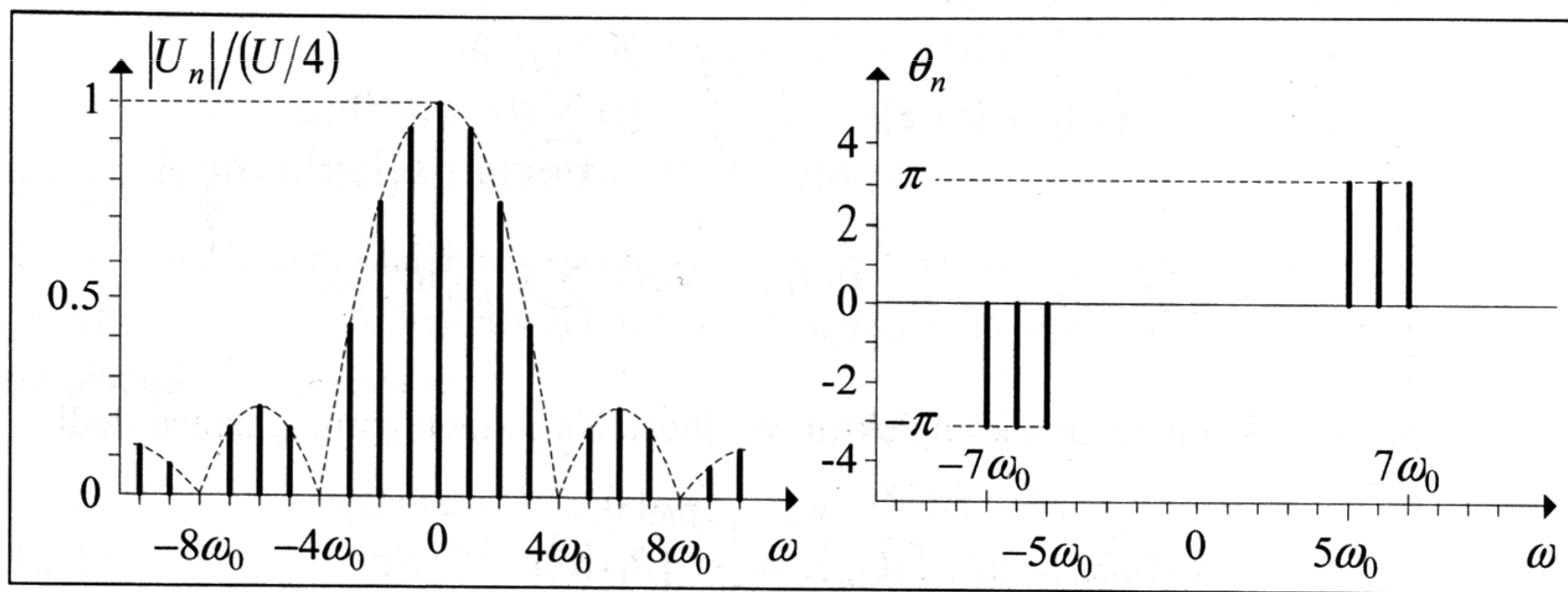
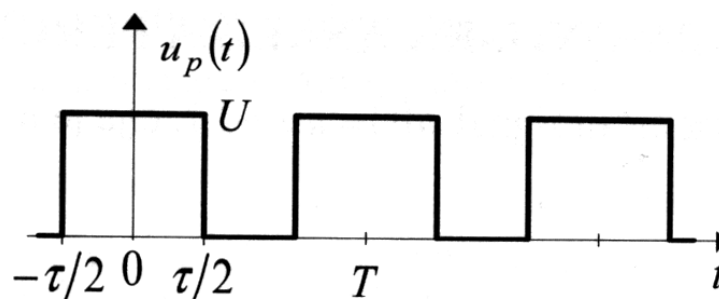
* Signal se filtrira kroz NF filter granične učestanosti 80Hz (pojaćanje filtra u propusnom opsegu je $A=1$).

- Na izlazu filtra pojavljuje se samo jedna komponenta amplitude 0.7 na učestanosti 75Hz (preostale dve nisu unutar propusnog opsega filtra).

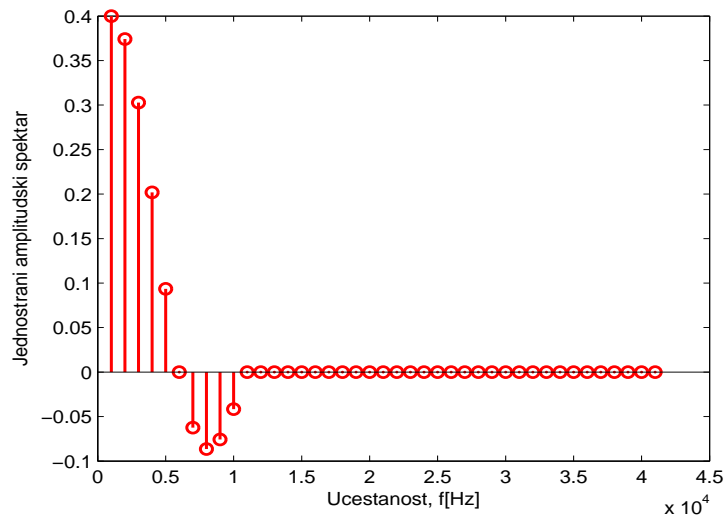
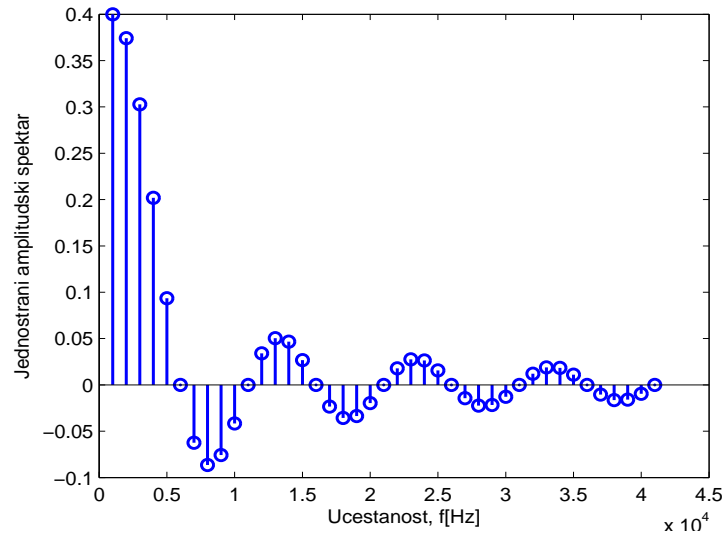
Idealni NF filter – primer 2

* Pobudni signal je **periodična povorka impulsa**:

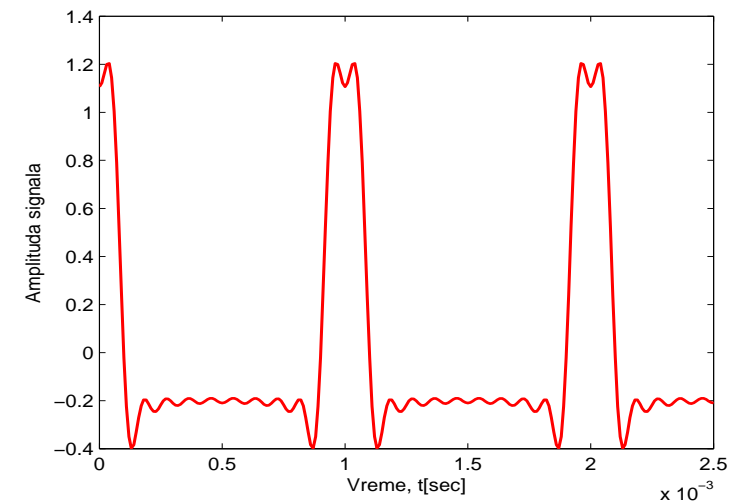
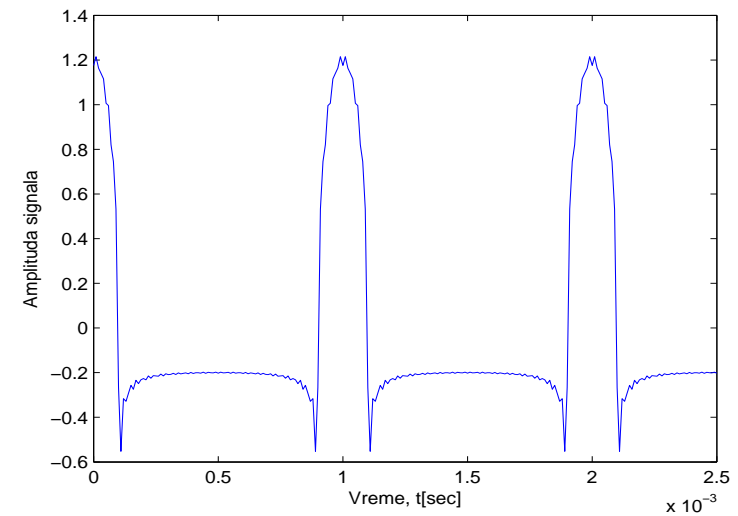

Idealni NF filter – primer 2

* Spektar:

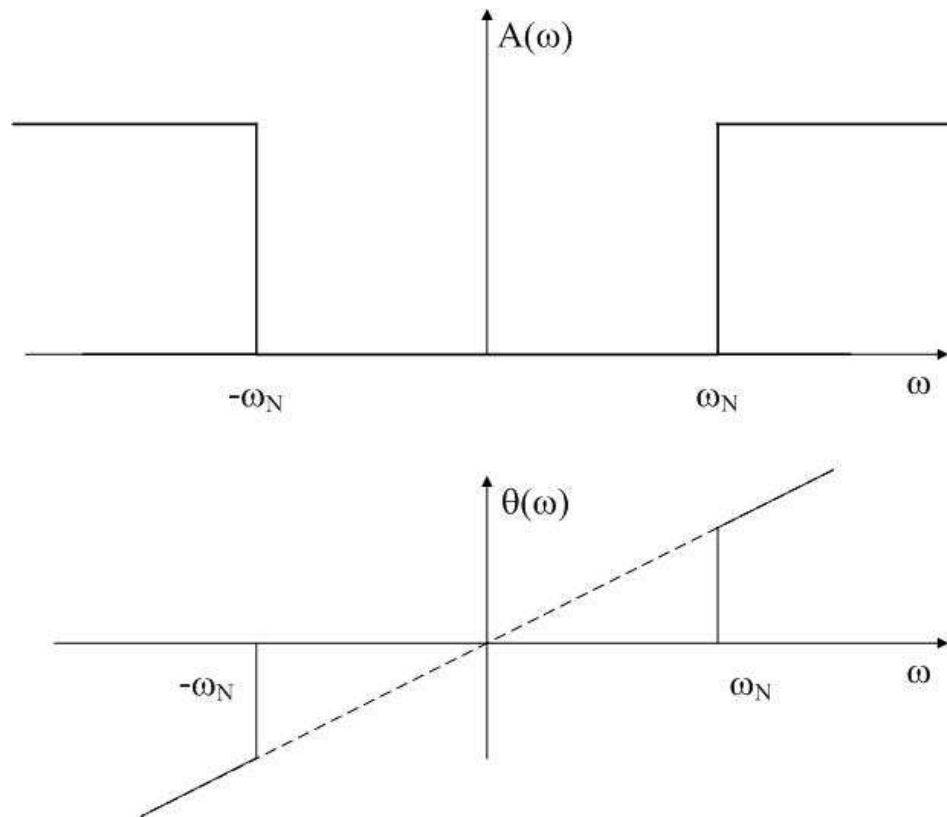
• Vreme:

Filtar propusnik visokih učestanosti (VF filter)

* **VF filter** propušta samo deo spektra signala sa ulaza koji se nalazi ispod granične učestanosti f_N (tj. kružne granične učestanosti $\omega_N = 2\pi f_N$)

- Naziva se i HP (*high pass filter*).
- Kada $\omega_N = 0$, filter postaje idealan sistem prenosa.

$$H(j\omega) = 0, \quad |\omega| \leq \omega_N$$
$$H(j\omega) = Ae^{-j\omega t_0}, \quad |\omega| > \omega_N$$

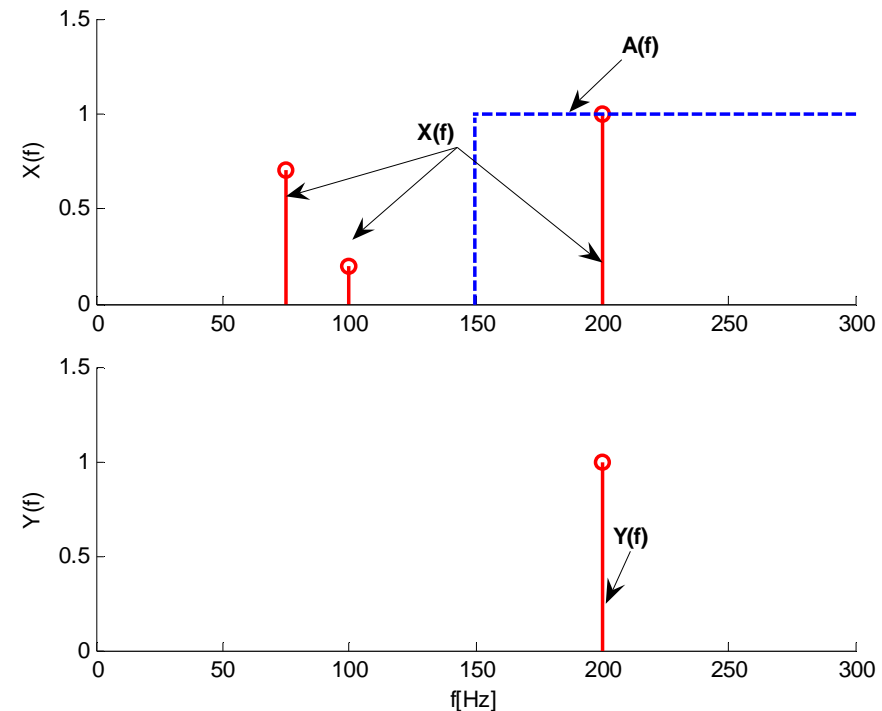
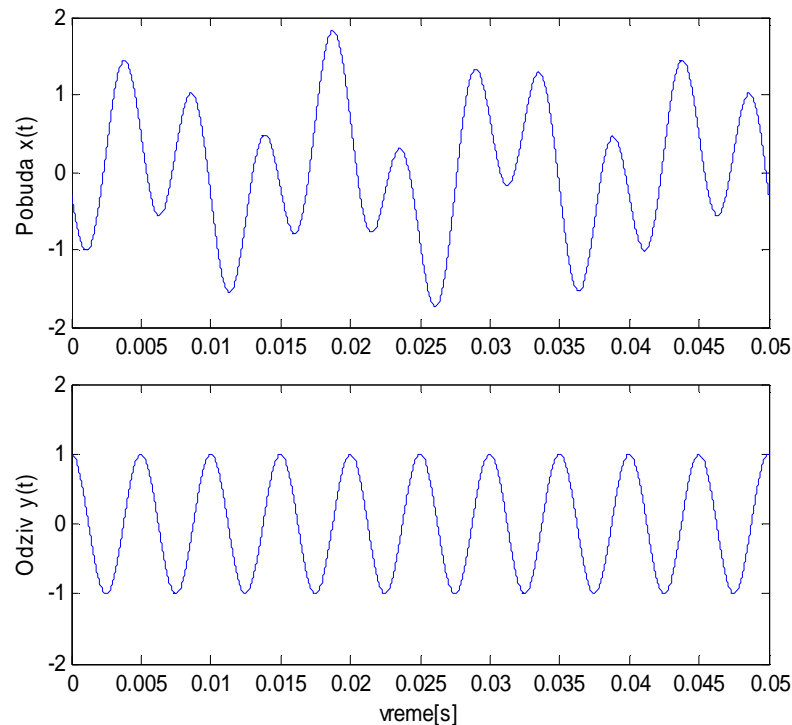
Idealni VF filter – primer 1

* Primer sa prošlog časa

$$x(t) = 0.2 \cdot \cos(2\pi \cdot 100t) + \cos(2\pi \cdot 200t + \pi/2) + 0.7 \cdot \cos(2\pi \cdot 75t + 5\pi/4)$$

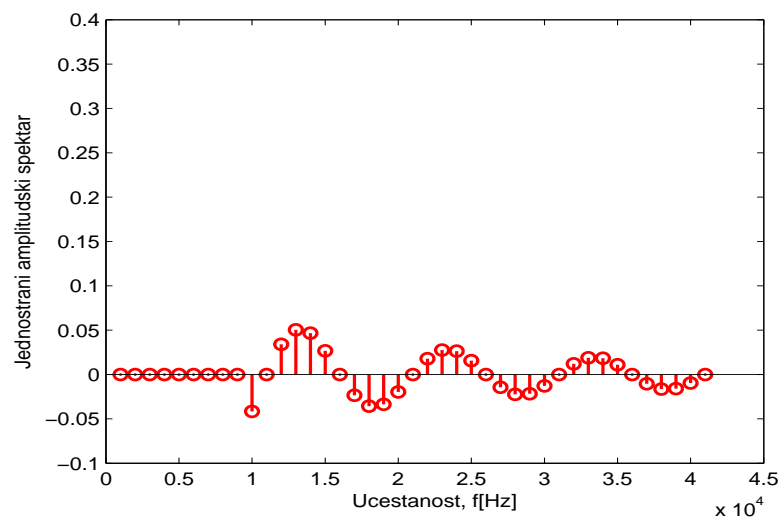
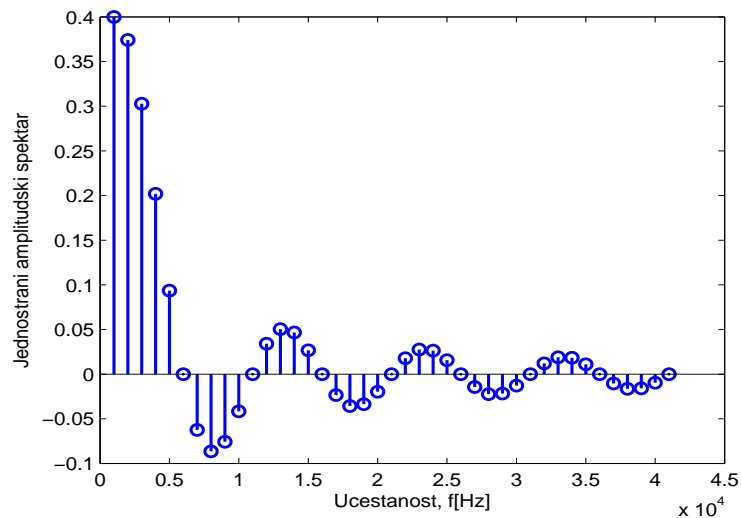
* Signal se filtrira kroz VF filter granične učestanosti 150Hz (pojaćanje filtra u propusnom opsegu je $A=1$).

- Na izlazu filtra pojavljuje se samo jedna komponenta amplitude 1 na učestanosti 200Hz (preostale dve nisu unutar propusnog opsega filtra).

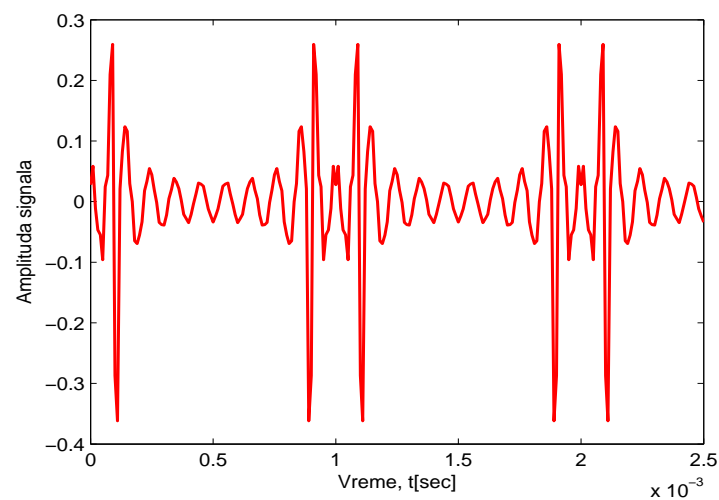
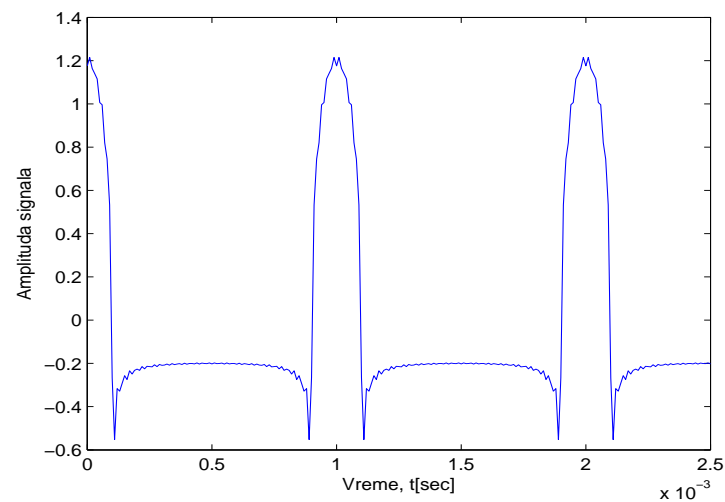

Idealni VF filter – primer 2

• Spektar

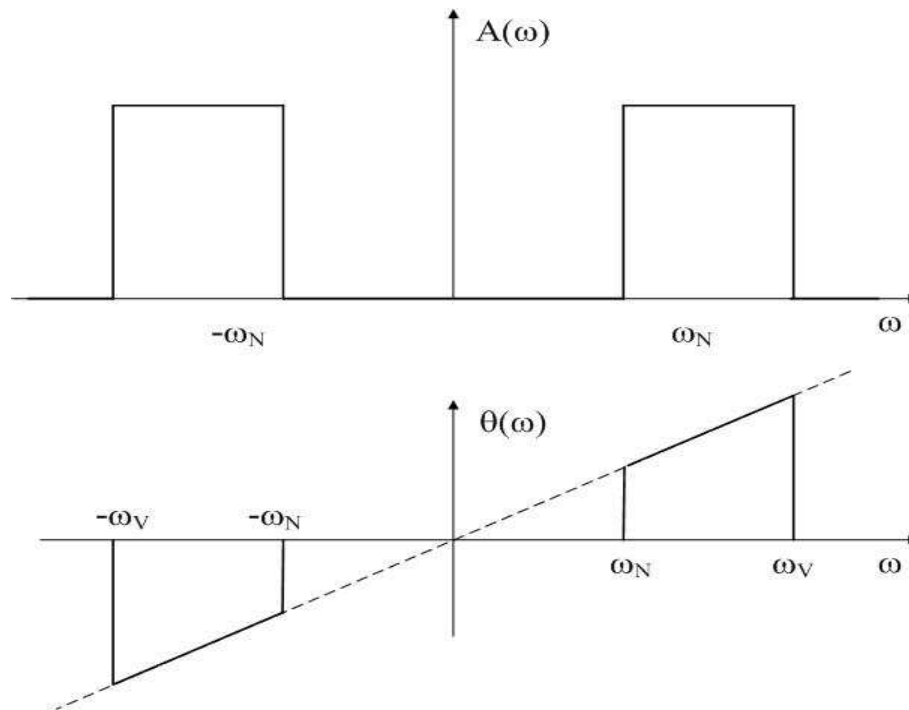
• Vreme

Filtar propusnik opsega učestanosti

* **Filtar propusnik opsega učestanosti** propušta samo deo spektra ulaznog signala koji se nalazi između graničnih učestanosti f_N i f_V (tj. kružnih graničnih učestanosti $\omega_N = 2\pi f_N$ i $\omega_V = 2\pi f_V$).

- Naziva se i BP (*band pass filter*).
- Kada $\omega_N = 0$ a $\omega_V \rightarrow \infty$, filter postaje idealan sistem prenosa.

$$H(j\omega) = 0, \quad |\omega| \leq \omega_N$$

$$H(j\omega) = Ae^{-j\omega t_0}, \quad \omega_N < |\omega| \leq \omega_V$$

$$H(j\omega) = 0, \quad |\omega| > \omega_V$$

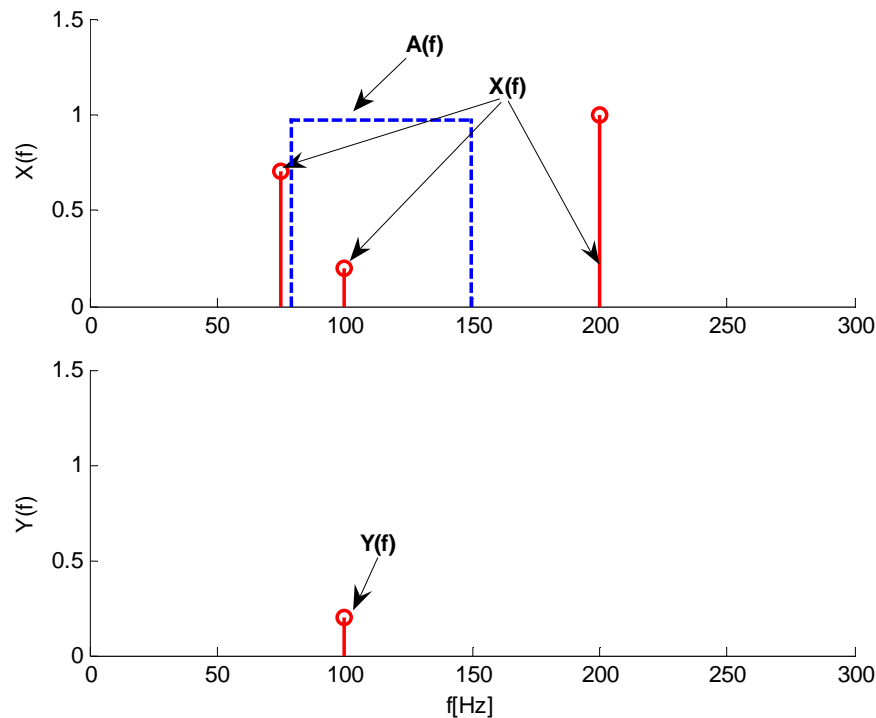
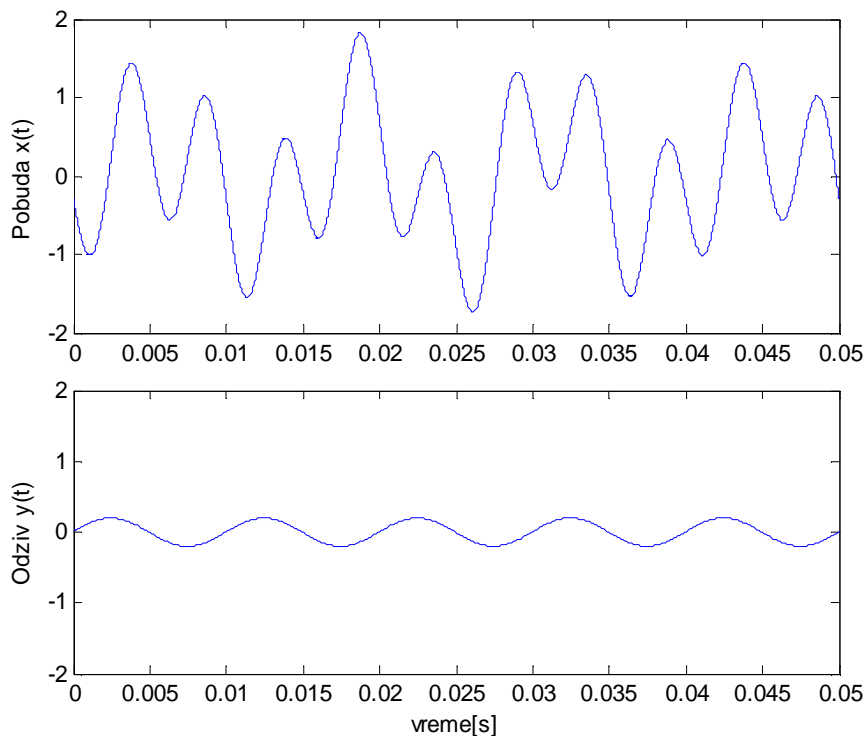
Idealni filter propusnik opsega – primer

* Primer sa prošlog časa

$$x(t)=0.2*\cos(2\pi*100t)+\cos(2\pi*200t+\pi/2)+0.7*\cos(2\pi*75t+5\pi/4)$$

* Signal se filtrira kroz filter propusnik opsega graničnih učestanosti 80Hz i 150Hz (pojaćanje filtra u propusnom opsegu je $A=1$).

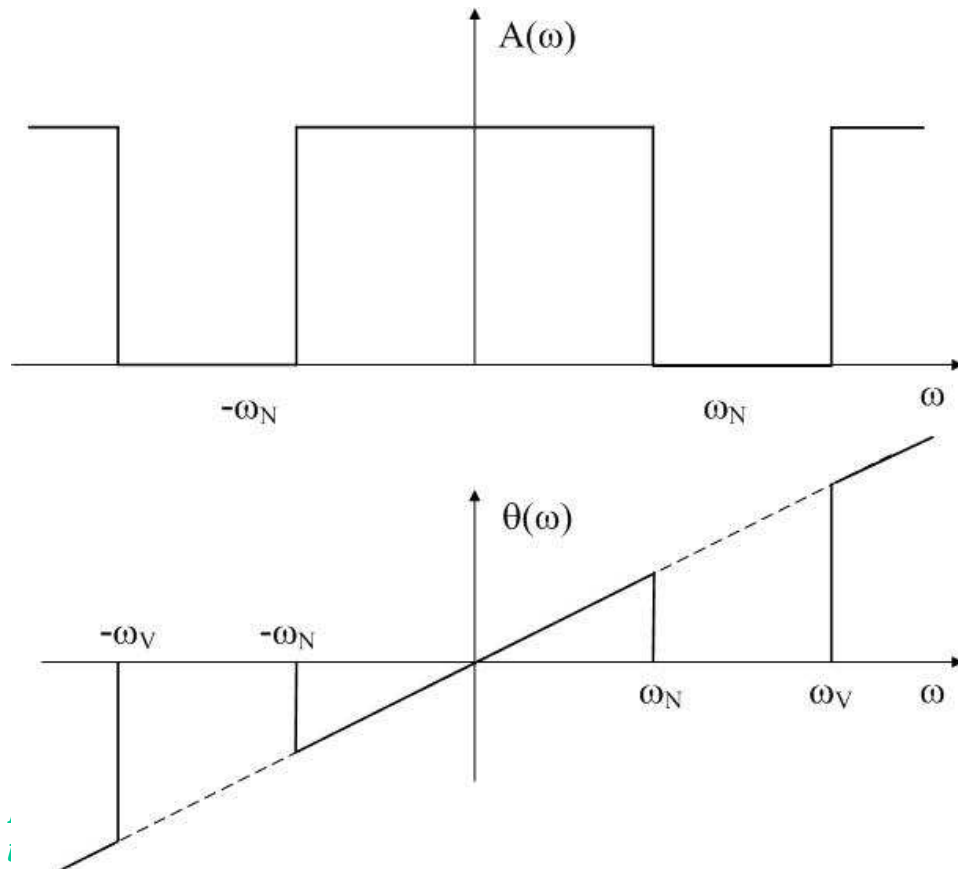
- Na izlazu filtra pojavljuje se komponenta amplitude 0.2 na 100Hz (preostale dve nisu unutar propusnog opsega filtra).

Filtar nepropusnik opsega učestanosti

* **Filtar nepropusnik opsega učestanosti** propušta samo deo spektra ulaznog signala koji se nalazi u opsezima $(0, f_N)$ i (f_V, ∞) tj. kružnih graničnih učestanosti $(0, \omega_N)$ i (ω_V, ∞) .

- Naziva se i NP(*noch pass filter*).
- Kada $\omega_N = \omega_V$, filter postaje idealan sistem prenosa.

$$H(j\omega) = 0, \quad |\omega| \leq \omega_N$$

$$H(j\omega) = Ae^{-j\omega t_0}, \quad \omega_N < |\omega| \leq \omega_V$$

$$H(j\omega) = 0, \quad |\omega| > \omega_V$$

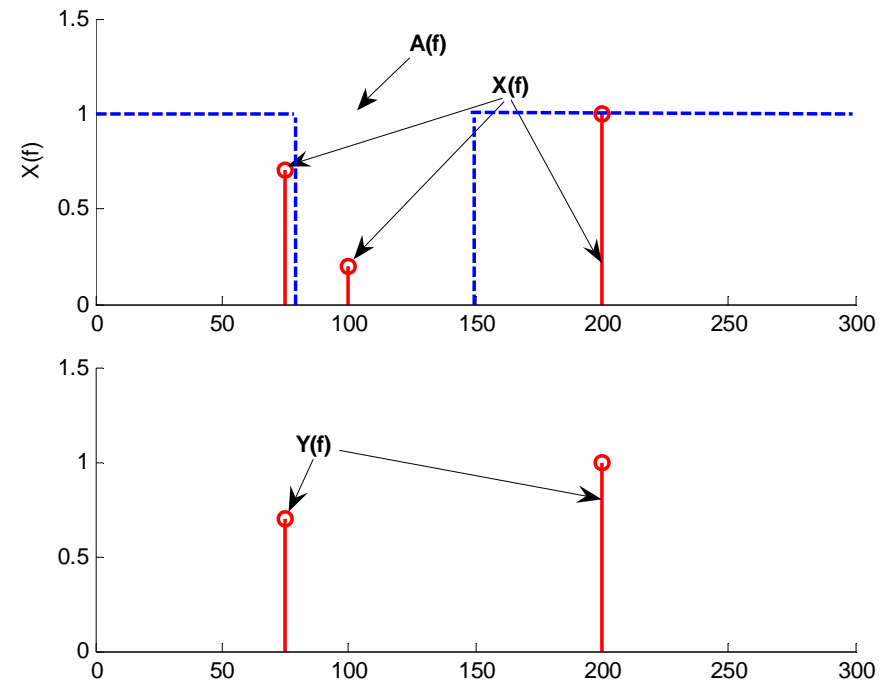
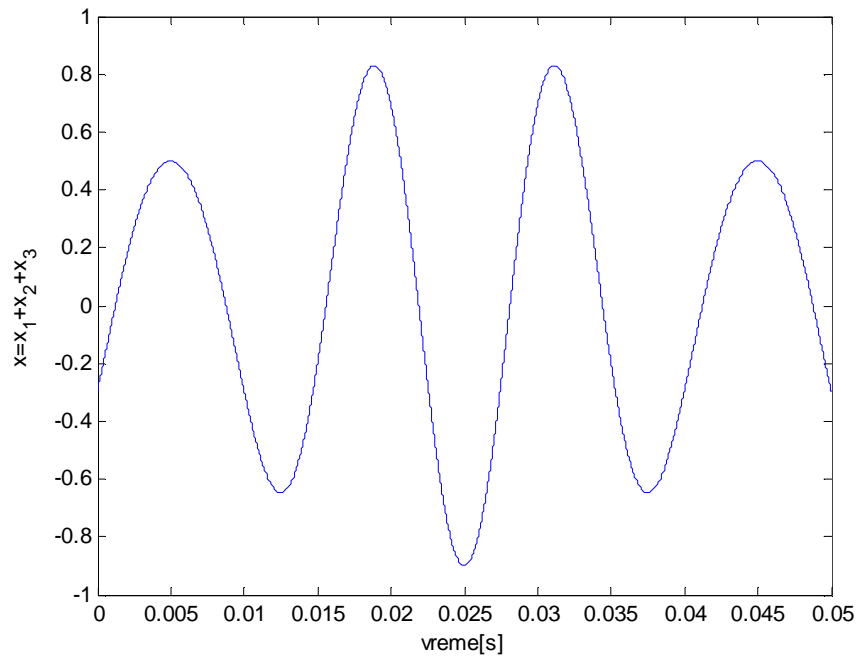
Idealni filter nepropusnik opsega – primer

* Primer sa prošlog časa

$$x(t)=0.2*\cos(2\pi*100t)+\cos(2\pi*200t+\pi/2)+0.7*\cos(2\pi*75t+5\pi/4)$$

* Signal se filtrira kroz filter nepropusnik opsega graničnih učestanosti 80Hz i 150Hz (pojaćanje filtra u propusnom opsegu je $A=1$).

- Na izlazu filtra pojavljuju se dve komponente na učestanostima 75Hz i 200Hz (komponenta na učestanosti 100Hz nije unutar propusnog opsega filtra).

Ekvilajzeri – primer (Winamp)

- * Cilj pojačati niske tonove a potisnuti visoke komponente u spektru (NF filter).
- * Svaki ekvilajzer zadužen za deo opsega (oko 60Hz, 170Hz, 310Hz, 600Hz, 1kHz,...).
- U gornjem desnom uglu (desni klik na displej) izabrati *Oscilloscope* – na displeju je prikazan vremenski oblik signala, što su niži tonovi više pojačani, signal je više zaobljen.
- U gornjem desnom uglu (desni klik na displej) izabrati *Spectrum analyzer* – na displeju je prikazan spektar signala –jasno se vidi efekat filtriranja audio signala.

Linearni sistemi - pregled

*Najvažnije osobine:

- Odziv bilo kog sistema na Delta impuls je njegov impulsni odziv!
- Furijeova transformacija impulsnog odziva je prenosna funkcija posmatranog sistema.
  - **Spektar signala** na izlazu sistema jednak je proizvodu spektra ulaznog signala i prenosne funkcije sistema.
  - **Signal (njegov vremenski oblik)** na izlazu dobija se kao konvolucija signala na ulazu i impulsnog odziva sistema.
- Filtar propušta samo neke komponente spektra signala na njegovom ulazu (dok ostale “odseca”):
  - **NF filtar** – propušta niske učestanosti;
  - **VF filtar** – propušta visoke učestanosti;
  - **Propusnik opsega** – propušta samo jedan (obično relativno uzak) opseg učestanosti;
  - **Nepropusnik opsega** – ne propušta samo jedan (obično relativno uzak) opseg učestanosti;